

Редакторський аналіз рівня логічної складності навчального тексту

Розглядаються методики редакторського аналізу логічної складності навчального тексту, типові логічні помилки та шляхи їх виправлення.

Ключові слова: логічна складність навчального тексту, стиль, композиція, спосіб викладу, тематичний аналіз тексту, суб'єктно-предикатний аналіз тексту.

Kharytonenko O. I. Editorial analysis of the degree of logical complexity of educational text.

The article deals with the methods of the editorial analysis of the logical complexity of the educational text, as well as typical logical mistakes and the ways of their correction.

Keywords: logical complexity of educational text, style, composition, presentation, thematic analysis of text, subject-predicate analysis.

Харитоненко О. И. Редакторский анализ уровня логической сложности учебного текста.

Рассматриваются методики редакторского анализа логической сложности учебного текста, типичные логические ошибки и пути их исправления.

Ключевые слова: логическая сложность учебного текста, стиль, композиция, способ изложения, тематический анализ текста, субъектно-предикативный анализ текста.

Логічна складність тексту визначається переважно особливостями його побудови. Залежно від того, наскільки послідовний виклад матеріалу, наскільки чіткі й зрозумілі зв'язки та переходи між темами, наскільки коректно виконано поділ тексту на логічно завершені частини, навчальна книга буде зрозумілою чи незрозумілою читачам, а отже, зможе чи не зможе реалізувати свої інформаційну, пізнавальну та виховну функції.

Незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень, присвячених проблемі оцінювання рівня логічної складності тексту, вона досі не втратила своєї *актуальності*. Це засвідчують, по-перше, низький рівень культури викладу матеріалу в сучасних шкільних підручниках [7, 42; 2, 123], по-друге, відсутність чітких алгоритмів оцінювання та виправлення складних для сприймання текстів.

Понад 40 років тому Я. Мікк писав: "Ми звикли оцінювати складність підручників інтуїтивно, але цього недостатньо. Редактори повинні мати об'єктивні дані про складність підручників" [8, 98]. На сьогоднішній день можемо констатувати, що ситуація кардинально не змінилась: як і раніше "бракує, чіткого визначення характеристик тексту підручника, які обумовлюють його читабельність, тобто роблять його доступним, придатним для читання тій категорії читачів, для яких його призначено" [2, 123].

Мета нашої статті якраз і полягає в тому, щоб, розібравшись в існуючих методиках редакторського оцінювання рівня логічної складності навчального тексту, запропонувати оптимальний алгоритм редагування.

Теоретичні основи методики аналізу логічної складності тексту викладені в працях таких науковців, як А. Гречихін [1], І. Гудзик [2; 3], Л. Доблаєв [4], Я. Кодлюк [5], І. Лернер [6], Т. Лукіна [7], Я. Мікк [8], В. Свинцов [10], А. Сохор [11], В. Цетлін [12].

Щодо чинників, які впливають на зручність читання тексту, то їх налічується від 11 до 50. Спробуємо розібратися, якими ж є основні з них. Загалом можна сказати, що рекомендації щодо поліпшення читабельності тексту стосуються трьох основних питань: 1) стилю та 2) композиції навчального твору, а також безпосередньо 3) способів викладу матеріалів у підручнику.

Перш за все, редакторської оцінки потребує стиль навчального тексту. На читабельність тексту суттєво впливає такий чинник, як ступінь відстороненості, об'єктивності викладу матеріалу в підручнику. Сучасні дослідники наполягають на тому, що сухий, відсторонений виклад матеріалу не може по-справжньому зацікавити більшість школярів, адже "мова такого підручника надто відрізняється від тієї, яку діти добре знають і якою звично користуються" [3, 34]. Спираючись на іноземний

досвід, зокрема на чеські, болгарські, російські підручники, автори дедалі більше експериментують із відходом від суто академічного до науково-популярного та художнього стилів. Змінюється також пропорційне співвідношення монологічного та діалогічного мовлення в текстах підручників. Причому тексти у розмовному стилі не виключають наявності в підручнику стислих, чітких формулювань, зручних для запам'ятовування правил. Кожен різновид тексту має своє призначення та межі свого застосування. По суті, учням пропонують опановувати один і той же матеріал за допомогою різних за своїм стилістичним забарвленням текстів.

Неабияку увагу редакторів потрібно звертати на композицію творів. У цьому сенсі до редагування підручників висувається низка вимог, а саме: уніфікованість логічної побудови усіх параграфів у підручнику, виразність заголовків, коректний поділ – "ранжування", за термінологією В. Свинцова, – тексту на основну і додаткові частини.

Надзвичайно важливим завданням для редактора є поліпшення логічності викладу матеріалу в підручнику. Загалом рекомендують звертати увагу на послідовність викладу, поділ матеріалу на логічно завершені частини, означеність та очевидність зв'язків між різними частинами тексту, доконечність внутрішньо-текстового диференціювання та коментування тем і мікротем тексту. Отже, редакторів потрібно звертати увагу на спосіб викладу, послідовність викладу тем, коректність суб'єктно-предикатних відносин.

Логічна складність тексту залежить у першу чергу від наявності в ньому індуктивного чи дедуктивного способу викладу.

На перший погляд, індуктивна побудова тексту здається найпростішою. Насправді це не так, оскільки читач не відразу усвідомлює, якою є ієрархія частин тексту. Усі частини видаються йому однаково важливими. Тому вчені радять починати з роз'яснення мети аналізу, з називання тієї основної ідеї, до якої потрібно підвести учнів. Такий виклад доречно застосовувати тоді, коли навчальний матеріал структурно нескладний, легко виводиться у вигляді узагальнення на основі спостереження за явищами.

Дедуктивний спосіб побудови тексту має ті переваги, що він власне й починається з наведення основної ідеї. Труднощі в такому разі виникають саме через відсутність висновків у кінці тексту. Тому закінчувати треба повторним формулюванням того теоретичного положення, з якого починався текст, подавши його, певна річ, якомога змістовніше.

Послідовність викладу тем, як зазначає І. Гудзик, одне з проблемних питань у наших

підручниках. Основними вадами можна вважати такі: "інформація вводиться недостатньо послідовно; чимало положень не пояснюються, а просто декларуються; матеріал не завжди виправдано поділиться на абзаци; окремі підтеми, у тому числі й ключові, згадуються між іншим, одна й та сама підтема шматочками представлена в різних абзацах тощо, чимало розірваних смислових ланок і не виправданих повторів" [2, 124–126]. Виходом може бути перегрупкування тем і мікротем, зведення пов'язаних між собою тем, встановлення чіткої ієрархізації та прозорих зв'язків між темами різних рівнів.

Щодо порушень *суб'єктно-предикатних* відносин у навчальному тексті, то вчені вирізняють цілу низку можливих проблемних ситуацій і шляхи їх виправлення.

1. *Проблемна ситуація відсутності або неповноти текстового суб'єкту.* Вона реалізується у двох випадках, пов'язаних зі складністю у визначенні суб'єкта повідомлення та неможливістю продовжити думку (в тексті викладено лише першу частину предмета думки, але нема вказівки на те, що далі будуть інші та які саме вони будуть). Наприклад: "З давнього Подолу, з Почайни київські торгові люди та мореплавці починали свій шлях із варягів у греки. Він з'єднував Чорне та Балтійське моря системою річкових шляхів та волоків" [9, 19]. У цьому випадку не зрозуміло, перш за все, який суб'єкт визначається займенником "він", окрім того, не визначено, в якому контексті буде розгортатися думка – чи йтиметься про значення Почайни, чи про шлях торгових людей із варягів у греки.

Виходом із цієї ситуації можуть бути узагальнювальні абзаци, чітке декларування предмета висловлювання.

2. *Проблемна ситуація відсутності або неповноти предиката.* Доволі часто ми маємо справу із замкненим формулюванням, що викликає відчуття зрозумілості, але насправді містить багато прихованих запитань. Так, стверджував Л. Доблаєв, речення "Третій з основних станів суспільства – буржуазія" неодмінно спровокує запитання: "А які ще станні?" Про небезпеки подібного "лаконізму" повідомлень пише і І. Гудзик: "Здійснений нами аналіз основного тексту окремих підручників... свідчить, що автори, прагнучи полегшити учням сприймання матеріалу, йдуть, як правило, шляхом граничного скорочення основного тексту. Наприклад, маємо визначення: "Закінченням називається змінювана частина слова. Закінчення слугує для зв'язку слів у реченні". Речення складається з двох простих речень помірної довжини, але це не означає, що воно доступне для молодших шко-

лярів. У ньому, крім двох основних, поданих у наявному вигляді положень, неявно містяться й інші, нові для школярів... Зокрема, про те, що у слові є змінні та незмінні частини... про те, що для зв'язку слів у реченні існують спеціальні засоби... Подібний текст позірно простий, а по суті – дуже складний; він явно потребує "перекладу" на мову, доступну для учнів. Без цього він може бути використаний лише для дослівного запам'ятовування матеріалу" [3, 34].

Вихід із цього становища вчені вбачають у використанні особливостей науково-популярного стилю. Це означає зокрема неспішність викладу, коли думка повторюється, доповнюється прикладами, конкретизується, коментується.

3. *Проблемна ситуація невідповідності суб'єкта предикатів.* Такі випадки пов'язані переважно із наявністю надлишкової інформації, додаткових суджень. Очевидні приклади: "Перша мурована церква Успіння Пресвятої Богородиці стояла..." [9, 19] (А хіба була й друга? І де стояла друга церква Успіння Пресвятої Богородиці?) Вихід із проблемної ситуації такого типу – уникати зайвої деталізації або знову ж таки йти шляхом конкретизації, доповнення.

4. *Проблемна ситуація відсутності ієрархізованості між суб'єктами, між предикатами, між суб'єктами і предикатами.* Для досягнення доступності текстів надзвичайно важливо показувати в них статус знань, демонструвати ту логічну схему викладу, яку буде застосовано в параграфі. Структура підпорядкованості одиниць знання повинна бути очевидною. На початку параграфа доцільно сказати, які саме факти будуть предметом розгляду і які поняття в результаті повинні бути засвоєні учнем.

Насправді ж у текстах дуже часто маємо справу з розрізненими суб'єктами повідомлення. Наприклад, текст про корисні копалини будується так: спочатку охарактеризовані руди, потім – горючі корисні копалини, потім – основні родовища корисних копалин. Виникає запитання: що в першу чергу треба запам'ятати – характеристики корисних копалин, їх види чи місце розташування? Яка основна інформація, а яка додаткова?

Не менш суттєва проблема пов'язана з невизначеністю ієрархізованості предикатів. Найпростіший приклад: "Словники бувають тематичними, алфавітними й етимологічними". Породжується хибне уявлення, що словники бувають лише тематичними, алфавітними й етимологічними, до того ж "під одним дахом" опинилися різні за критерієм типологізації словники.

Вихід із такої ситуації вчені вбачають в активному використанні слів-зв'язок: "по-перше", "окрім того", "також", "але", "тому" тощо; видаленні зайвої з точки зору логіки викладу інформації; наявності додаткових пояснень і коментарів.

Надалі ми спробуємо проаналізувати логічну складність навчального тексту одного з параграфів підручника для 5 класу "Мій Київ" [9]. Схема аналізу буде така: 1) характеристика стилю; 2) характеристика композиції; 3) аналіз особливостей викладу матеріалу, що включає характеристику способу викладу – індуктивного чи дедуктивного, тематичний аналіз тексту, аналіз суб'єктно-предикатних схем текстів.

Мандрівка загадковими та неіснуючими містами

Цей заголовок містить одразу дві помилки – поєднання неоднорідних предикатів "загадкове і неіснуюче", а також неповноту предикації: в читача виникають приховані запитання: "Чому місто загадкове?", "Чому воно неіснуюче?". Подальший текст не дає відповіді на перше запитання взагалі і лише приховану відповідь на друге запитання.

У **загадкову** уявну подорож ми вирушаємо містом Володимира – великого князя, який правив Києвом у другій половині X сторіччя. Саме він, як ти пам'ятаєш, прийняв християнство на Русі. У **розповіді про прийняття християнства** є цікаві рядки, з яких дізнаємося, що русичі добре розумілися на мистецтві і вміли його цінувати.

У наведеному абзаці знову ж таки маємо справу з неповною предикацією "загадкова подорож". Невизначеним, неповним є також суб'єкт – "розповідь про прийняття християнства": контекстними для нього є два посилання – на текст попередніх параграфів ("як ти пам'ятаєш") і на текст Іпатіївського літопису, цитати з якого наведено в наступному абзаці. Питання про те, до якого саме джерела інформації повинні звертатися учні, залишається відкритим.

Окрім того, цей абзац – яскравий приклад неузгодженості суб'єктів повідомлення: як розрізнені факти читач сприймає інформацію щодо 1) уявної подорожі; 2) Володимира – великого князя; 3) Володимира – хрестителя Русі; 4) русичів – поціновувачів мистецтва. У цій ситуації абсолютно неможливо спрогнозувати, про що саме йтиметься далі. Особливо небезпечна така помилка на початку параграфа. У цьому випадку ми повинні мати один суб'єкт – подорож містом, і за допомогою предикації пояснити: якою саме вона буде, яку інформацію про це місто буде запропоновано учневі у параграфі? Чому ця подорож уявна? Чому місто в заголовку охарактеризоване як неіснуюче?

Основні теми повідомлення: подорож містом (1); час правління великого князя Володимира

(2); прийняття християнства на Русі (3); русичі – поціновувачі мистецтва (4).

"І прийшли ми до німців, – доповідали князю Володимирі Святославовичу його послі, – і бачили їхню службу, а краси не бачили ніякої. А як прийшли до греків (у Візантію), і повели нас туди, де вони служать богові своєму, то не знали ми, де знаходимося, чи на небі, чи на землі. Ніде на землі немає такого обряду чи такої краси", – свідчить стародавній Іпатіївський літопис.

Основні теми повідомлення: Володимир отримує інформацію стосовно до краси храмів у різних країнах (5); русичі – поціновувачі мистецтва (4), зокрема мистецтва Візантії (мікротема 4.1).

Прийнявши християнство, саме **візантійський його варіант**, русичі запозичили зразок православного з храму та **релігійного обрядового дійства**. На будівництво перших кам'яних храмів запросив Володимир майстрів із Візантії.

Предикати "візантійський варіант християнства" й "візантійський варіант релігійного обрядового дійства" є, по-перше, неповними, оскільки нічого не сказано про те, які види християнства і релігійного обрядового дійства існують і в чому, власне, відмінність та характерні риси візантійського варіанту. По-друге, ці предикати не відповідають суб'єктові повідомлення: у тексті йдеться про будівництво храму, а не про прийняття християнства.

Основні теми повідомлення: прийняття християнства на русі (3), прийняття саме візантійського варіанту християнства (мікротема 3.1), русичі – поціновувачі мистецтва Візантії (4.1), будівництво перших храмів за візантійським зразком (4.2).

Десятинна церква правила за роду усипальниці київських князів та членів їхніх родин. Тут покійся прах Володимира Великого, його дружини Анни, великої княгині Ольги та інших.

Церква мала величний святковий вигляд.

Неповним і невизначеним є суб'єкт повідомлення: в тексті не пояснюється, чому саме йдеться про Десятинну церкву, що це за церква і який зв'язок цього суб'єкта з попередніми. Немає також ієрархії предикатів: повідомлення про те, що церкву було побудовано за візантійським зразком, і те, що вона правила за роду усипальниці князів, даються розрізнено, неузгоджено.

Основні теми повідомлення: значення Десятинної церкви (6), вигляд Десятинної церкви (7).

Доля церкви трагічна. 6 грудня 1240 року **татари прорвали оборону** киян біля **Лядських воріт** і увірвалися в дитинець, – укріплену частину в центрі міста.

Кияни нашвидку пристосували для оборони Десятинну церкву, "де і стояли на смерть аж до того часу, коли татари підвезли облогові машини – "пороки" – і стали бити ними по стінах спо-

руді. За літописом, склепіння церкви завалилося від великої кількості народу (дехто забрався навіть на покрівлю храму). Під руїнами загинули тоді останні захисники Києва.

Згодом рештки церкви кілька разів розкопували та досліджували, проте **архітектура цього храму багато в чому була загадкою**. Залишки храму, викладені червоним камінням, можна побачити на території **Історичного музею**.

Повідомлення "татари прорвали оборону" неповне через недостатню конкретизацію суб'єкта й предиката цього повідомлення. Прихованою також інформацію щодо того, що русичі воювали з татарами і що розпочалася ця війна задовго до 6 грудня 1240 року. Невизначений, випадковий і суб'єкт "Лядські ворота", хоча подорож містом Володимира повинна була б передбачати наявність інформації про цю історичну пам'ятку.

Неповним є предикат "згодом": для періоду з 1240 року до наших днів це занадто узагальнене визначення.

Предикат "невідомо, загадкова архітектура храму" до певної міри суперечить раніше поданим предикатам "величний, святковий вигляд храму". Учень має право поставити запитання: якщо ми досі не знаємо, якою саме була Десятинна церква, як можемо стверджувати, що вона мала "величний і святковий вигляд"?

Кінець абзацу підводить до запитання: "На території якого саме Історичного музею можна побачити залишки храму?"

Основні теми повідомлення: доля церкви (8), захоплення татарами дитинця (9), Десятинна церква як останній оборонний рубіж (10), руйнація церкви та загибель захисників міста (11), дослідження залишків церкви (12), вигляд Десятинної церкви невідомий (мікротема 7.1), рештки храму можна побачити на території Історичного музею (13).

Додаток 1. Перша відома мурована церква Успіння Пресвятої Богородиці знаходилася у центрі княжого двору міста Володимира. Літопис повідомляє: "Потім же, коли Володимир жив у законі християнському, надумав він спорудити камінну церкву святої богородиці, і, пославши (послів), привів майстрів із греків, (і) почав зводити... Він дав сюди все, що взяв у Корсуні, – ікони, і начиння церковне, і хрести". Будівництво церкви тривало з 989 до 996 року. Вона вражала своєю красою, її було оздоблено фресками, мозаїками, великою кількістю мармурових прикрас та напівдорогоцінного каміння... В народі її ласкаво називали "церквою мармурною". Довкола спорудили муровані будинки, а на майдані перед фасадом встановили вивезені з Корсуня статуї та квадриги (четвірку) бронзових коней. На утримання церкви князь Володимир призначив десятю частину

(десятину) своїх прибутків, від чого вона здобула назву Десятинної.

Як уже зазначалося, предикат "перша відома мурована" церква є неповним, оскільки спонукає до роздумів про те, якими були наступні муровані церкви, і якими церкви були немуровані, де їх було зведено?

Суб'єкт "церква Успіння Пресвятої Богородиці" теж є неповним, оскільки не вказано, що це інша назва Десятинної церкви, про яку йшлося раніше.

Некоректним є початок цитати: знову ж таки неповний предикат "потім" провокує до запитання "коли потім?", "що було до того?". В цьому випадку відсутній також зв'язок із попереднім повідомленням, адже місце розташування Десятинної церкви ніяк не пов'язане з тим, коли Володимир прийняв християнство.

Основні теми повідомлення: вигляд Десятинної церкви: це була перша мурована церква (мікротема 7.2), розташування Десятинної церкви (14), прийняття християнства (3), задум Володимира щодо будівництва церкви (15), тривалість будівництва церкви (16), вигляд церкви (7), альтернативні назви церкви (17): "церква мармурна" (мікротема 17.1), вигляд церкви (7), альтернативна назва церкви: чому церкву Успіння Пресвятої Богородиці називають Десятинною (мікротема 17.2).

Додаток 2. Поряд із Десятинною церквою розміщувався великий ансамбль кам'яних палаців. Цікаво, що билинний епос і літопис часто згадують про торжества та бенкети в палацах Володимира. Серед споруд князівського двору часто згадують "гридниці" – великі зали, де збиралася князівська дружина. Київські гридниці своїми розмірами та багатством оформлення вражали сучасників. Арабський письменник X сторіччя Ібн-Фадлан розповідає про тронний зал руського князя, де разом з ним перебувало 400 воїнів. Про парадну залу князя Ярослава Володимировича розповідається в одній із скандинавських саг. Знамениті бенкети князя Володимира були своєрідним залученням воїнів у дружину, що було дуже важливо в часи, коли військова оборона Київської Русі була **однією з найважливіших проблем часу**. Ні князівські палади, ні святкові гридниці не збереглися.

У цьому абзаці надзвичайно чітко прослідковується порушення ієрархізованості суб'єктів повідомлення. Їх, власне, два: кам'яні палади та враження сучасників про ці палади в історичних письмових джерелах. Виходячи з того, що основною темою тексту є подорож містом Володимира, акцентуватися повинен перший із суб'єктів. У Додатку 2, навпаки, всю увагу на себе перебирає другий суб'єкт.

Основні теми повідомлення: кам'яні палади міста Володимира та їх розміщення (18),

бенкети в палацах (19), спогади сучасників про ці палади (20.1), "гридниці" – великі зали палаців (21), "гридниці" – великі зали палаців: місце зборів князівської дружини (мікротема 21.1), "гридниці" – великі зали палаців: багатство оформлення залів (21.2), спогади сучасників (20.2, 20.3), бенкети в палацах (19), "гридниці" – великі зали палаців: допомагали залучати воїнів до княжої дружини князя (21.3), військова оборона Київської Русі як найважливіша проблема часу (22).

Аналіз тексту шкільного підручника дозволяє нам дійти певних висновків щодо його доволі високої логічної складності. Загалом науково-популярний стиль тексту показує свідоме й цілком обґрунтоване в разі випадку прагнення авторів до спрощення. Але значна кількість помилок у системі викладу матеріалу нівелює стильові переваги.

Однією з кричущих композиційних похибок є *неправильне "ранжування" основного та додаткового матеріалу*. Вся важлива інформація, стосовно міста Володимира подана в додатках, основний же текст являє собою набір розрізнених повідомлень.

Тематичний аналіз тексту засвідчив, що, по-перше, *розвиток тем є непослідовним* (наприклад, учні дізнаються спочатку, що Десятинну церкву було зруйновано, потім отримують інформацію щодо того, де вона розташовувалася, одразу після цього їм повідомляють, що князь Володимир замислив її побудувати), *розкриття тем і мікротем є неповним і фрагментарним*, автори в різних частинах тексту фактично дублюють інформацію, повертаючись до одних і тих же тем (наприклад, тема запозичення саме візантійського варіанту храму розгортається в трьох розрізнених фрагментах тексту).

Аналіз суб'єктно-предикатної структури повідомлень засвідчує таке: найпоширеніші помилки пов'язані з неповнотою, невідповідністю та неієрархізованістю текстових суб'єктів і предикатів.

Використаний у такому випадку індуктивний спосіб викладу матеріалу вимагав наявності узагальнювальних вступів до тематичних блоків або ж використання слів-зв'язок. Відсутність будь-яких пояснень призводить до невизначеності предмета повідомлення в цілому. Так, наприклад, логіка розгортання тем на початку тексту наступна: русичі цінували мистецтво, візантійське мистецтво було вишуканим, саме тому Володимир запросив візантійських майстрів для спорудження Десятинної церкви. Кожна з цих тем подана відособлено, причиново-наслідкові зв'язки (наприклад, "саме тому Володимир...") між ними

відсутні, в результаті визначення основної теми параграфу буде складним завданням для учня 5 класу.

Аналіз основних помилок викладу дозволяє зробити виправлення. Нижче подано повністю відредагований текст.

Мандрівка неіснуючим містом

У цікаву уявну подорож ми вирушаємо містом Володимира. Ми познайомимось із двома значними пам'ятками нашої історії – церквою Успіння Пресвятої Богородиці (Десятинною церквою) та кам'яними палацами князя Володимира. Хоч як це прикро, такі величні споруди не збереглися до наших днів, вони поховані часом. На щастя, спогади про них живуть у літописах. Завдяки цьому ми й можемо сьогодні вирушити у подорож містом, якого вже немає.

На території Історичного музею в Києві можна побачити залишки храму, викладені червоним камінням. На цьому місці в давнину височіла церква Успіння Пресвятої Богородиці

Будівництво церкви було розпочато в 989 році й тривало до 996 року. Князь Володимир, як повідомляє літопис, "надумав спорудити камінну церкву святої Богородиці, і, пославши (послів), привів майстрів із греків (та) почав (її) зводити... Він дав сюди все, що взяв у Корсуні, – ікони, і начиння церковне, і хрести".

Десятинна церква постала в центрі княжого двору міста Володимира. Вона мала величний святковий вигляд, її було оздоблено фресками, мозаїками, великою кількістю прикрас та напівкоштовного каміння. Довкола спорудили муровані будинки, а на майдані перед фасадом встановили вивезені з Корсуна статуї та квадригу (четвірку) бронзових коней.

Десятинна церква правила за родову усипальницю київських князів та членів їхніх родин. Тут покійся прах Володимира Великого, його дружини Анни, великої княгині Ольги та інших.

Доля церкви трагічна. Під час татаро-монгольської навали кияни нашвидку пристосували для оборони міста Десятинну церкву, "де і стояли насмерть" аж до того часу, коли татари підвезли облогові машини – "пороки" – і заходилися бити ними по стінах споруди. За літописом, склепіння церкви завалилося від великої кількості народу (дехто забрався навіть на покрівлю храму). Під руїнами загинули тоді останні захисники Києва.

Поряд із Десятинною церквою розміщувався великий ансамбль кам'яних палаців. Прикрасою цих палаців були гридниці – великі зали, де збиралася князівська дружина. Київські гридниці своїми розмірами та багатством оформлення вражали сучасників. Арабський письменник Х сторіччя Ібн-Фадлан розповідає про тронний зал руського князя, де разом з ним перебувало 400 воїнів. Про парадну залу князя Ярослава Володимировича розповідається також в одній із

скандинавських саг. Билинний епос і літопис часто згадують про торжества та бенкети в палацах Володимира.

Знамениті бенкети князя Володимира допомагали залучати воїнів у дружину. Це було дуже важливо, оскільки військова оборона Київської Русі була однією з найважливіших проблем часу.

Як і Десятинна церква, князівські палаци та святкові гридниці не збереглися.

Загалом, територія Київського дитинця, або Кремля, за часів Володимира становила 10 гектарів. Його могутні укріплення охороняли княжі палаци та церковні споруди, всі вони зруйновані, але залишилися в спогадах літописців та в нашій пам'яті.

Додаток 1. Як називали церкву Успіння Пресвятої Богородиці кияни?

Найвідоміша назва цього храму – Десятинна церква. На утримання церкви князь Володимир призначив десятину частину (десятину) своїх прибутків, від чого вона здобула своє нове ім'я.

В народі храм ласкаво називали ще й "церквою мармурною". Це тому, що крім фресок і мозаїк у ній було використано для оздоблення велику кількість мармурових прикрас.

Додаток 2. Великий князь Володимир правив Києвом у другій половині Х сторіччя. Саме він, як ти пам'ятаєш, прийняв християнство на Русі. Він приділяв чимало уваги розбудові та укріпленню своєї держави. Він же почав розбудову Десятинної церкви.

Додаток 3. На будівництво перших кам'яних храмів запросив Володимир майстрів із Візантії. Чому саме – про це розповідає Стародавній Іпатіївський літопис: "І прийшли ми до німців, – доповідали князю Володимирі Святославовичу його послі, – і бачили їхню службу, а краси не бачили ніякої. А як прийшли до греків (у Візантію), і повели нас туди, де вони служать богові своєму, то не знали ми, де знаходимося, чи на небі, чи на землі. Ніде на землі немає такого вигляду чи такої краси".

Русичі добре розумілися на мистецтві, уміли його цінувати. Тому й запозичили саме візантійський зразок православного храму.

1. *Гречихин А. А.* Вузовская учебная книга: Типология. Стандартизация, компьютеризация : учеб.-метод. пособ. в помощь автору и редактору / А. А. Гречихин, Ю. Г. Древз. – М. : Логос: МГУП, 2000. – 256 с.

2. *Гудзик І. П.* Побудова тексту підручника як фактор його читабельності / І. П. Гудзик // Проблеми сучасного підручника : зб наук. пр. – К. : Педагогічна думка, 2000. – Вип. 2. – С. 123–127.

3. *Гудзик І. П.* Мова шкільного підручника / І. П. Гудзик // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. – К. : Комп'ютер у школі та сім'ї, 1999. – Вип. 2. – С. 34–36.

4. *Доблаев Л. И.* Смысловая структура учебного текста и проблемы его понимания / Л. И. Доблаев. – М. : Педагогика, 1982. – 176 с.

5. *Кодлюк Я. П.* Підручник для початкової школи: теорія і практика / Я. П. Кодлюк. – Т. : Підручники і посібники, 2004. – 288 с.

6. *Лернер И. Я.* Критерии сложности некоторых элементов учебника / И. Я. Лернер // Проблемы школьного учебника. – М., 1974. – Вып. 2.

7. *Лукіна Т. О.* Якість українських підручників для середніх загальноосвітніх шкіл: проблеми оцінювання і результати моніторингу : метод. посіб. / Т. О. Лукіна ; Наук.-метод. Центр середньої освіти мін. осв. і науки України. – К. : Академія, 2004. – 2000 с.

8. *Микк Я. А.* Оптимизация сложности учебного текста: В помощь автору и редактору / Я. А. Микк. – М., 1981. – 119 с.

9. *Мій* Київ: Історія. Культура. Географія : Підручник для 5-го класу загальноосвітньої школи. – К. : АДЕФ-Україна, 2001. – 196 с.

10. *Свинцов В. И.* Логические аспекты совершенствования учебника / В. И. Свинцов // Проблемы школьного учебника. – 1977. – Вып. 5. – С. 23–41.

11. *Сохор А. М.* Логическая структура учебного материала / А. М. Сохор. – М. : Педагогика, 1974. – 192 с.

12. *Цетлин В. С.* Доступность и трудность в обучении / В. С. Цетлин. – М. : Знание, 1984. – 80 с.